

Hvad ved vi nu

– om danske talesprog?

Redigeret af Frans Gregersen og Tore Kristiansen

SPROGFORANDRINGSCENTRET

Denne artikel er kapitel 4 i bogen
Hvad ved vi nu – om danske talesprog?
(red. F. Gregersen og T. Kristiansen)
Sprogforandringscentret 2015.

4 Den autentiske dialekttalende – bornholmsk dialekt som vare i turistindustrien

MALENE MONKA, MARIE MAEGAARD OG JANN SCHEUER

DA SPROGFORANDRINGSCENTRET begyndte sit arbejde i 2005, var målet først og fremmest at beskrive udviklingen i talesproget i Danmark gennem de sidste 30–40 år. Udgangspunktet var tidligere dialektundersøgelser foretaget forskellige steder i landet. Dette var vigtigt fordi man ved at sammenligne sprogbrugen på det samme sted før og nu, ville blive i stand til at komme med meget præcise resultater om dialektudtynding og standardisering, og med stærkere teorier om hvad der påvirker individers sprogforandring gennem livet. Det er temaet i en del af de øvrige kapitler i denne bog.

Der er imidlertid områder i Danmark som ikke tidligere har været fokus for store kvantitative sprogbrugsundersøgelser, og som derfor heller ikke var i fokus som et af Sprogforandringscentrets første indsamlingssteder. Bornholm er et sådant sted. Den bornholmske dialekt er forholdsvis sporadisk beskrevet, og selv om der findes både dialektordbøger, grammatikker og andre typer beskrivelser af bornholmsk, så er det især L.F.A. Wimmers Bøjningslære fra *Bornholmsk Ordbog* der står frem som en relativt grundig beskrivelse. Bogen er fra 1908 og bygger på et materiale indsamlet af J.C.S. Espersen i 1850'erne, så meget kan være sket med bornholmsk siden Wimmer skrev den. Af nyere undersøgelser kan nævnes Hanne Louise Geist og Mogens Baumann Larsens undersøgelser fra 1970'erne som især fokuserer på bornholmeres evne til at genkende forskellige former for bornholmsk. (Vi takker Karen Margrethe Pedersen og Asgerd Gudiksen, Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut, for gennemlæsning og uvurderlig assistance med artiklens beskrivelse af bornholmsk dialekt).

En af grundene til at der ikke foreligger grundig dokumentation af bornholmsk, er at ingen af de store dialektordbogsprojekter har beskæftiget sig med bornholmsk. I Danmark har vi gennem de sidste mere end 100 år haft to store dialektologiske projekter: *Jysk Ordbog* som er tilknyttet Aarhus Universitet, og *Omålsordbogen* som er tilknyttet Københavns Universitet. Men som

vi kommer ind på nedenfor, hører bornholmsk hverken til de jyske dialekter eller til ømålene, og derfor er bornholmsk blevet forbigået i de store dialektstudier. For at råde bod på det er vi på Sprogforandringscentret gennem de sidste år gået i gang med studier på Bornholm. Vi undersøger både sprogbru- gen hos ældre og yngre bornholmere, og vi undersøger hvordan dialektens funktion har forandret sig. I dette kapitel ser vi specifikt på hvordan born- holmsk dialekt kan benyttes som en vare, noget der kan tiltrække opmærk- somhed hos turister og gøre det lettere at sælge varer eller oplevelser til dem.

Det bornholmske samfund

Bornholm ligger relativt isoleret fra resten af Danmark. Øen har omkring 40.000 beboere, men befolkningstallet falder hvert år. Ligesom mange andre områder i Danmarks periferi er Bornholm kendetegnet ved en relativt høj arbejdsløshed, et relativt lavt uddannelsesniveau og en relativt dårlig økono- mi. Samtidig er der dog dele af økonomien som er i fremgang, det gælder fx for turismeområdet som står for en meget stor del af omsætningen på Born- holm. Hvert år besøger mere end 600.000 turister øen, langt de fleste i de tre sommer måneder. Det betyder at der er meget stor forskel på hvordan sam- fundet ser ud sommer og vinter. Om sommeren er der turister stort set over det hele; om vinteren er der øde mange steder på øen. Mange af øens butik- ker, cafeer og restauranter er sæsonbaserede, så de kun har åbent i sommer- halvåret.

Bornholmsk dialekt

De danske dialekter inddeles i tre hovedgrene: jysk, øsmål og østdansk. De østdanske dialekter er dem der traditionelt taltes på Bornholm og i de gamle danske områder i Sydsverige. Da Danmark mistede Skåne, Halland og Ble- kinge i 1658, blev bornholmsk den eneste østdanske dialekt på dansk jord. For de fleste danskere er det mest iørefaldende ved bornholmsk formentlig den specielle intonation. Det handler både om det tonale forløb mellem stav- elser og det tonale forløb hen over hele sætningen. Det førstnævnte beskri- ves traditionelt med begrebet trykgruppe. En trykgruppe består af en stavelse med tryk og en efterfølgende stavelse uden tryk. I en almindelig sætning vil der være et antal trykgrupper, som fx i *Vi går hen og henter bilen* (de tre tryk- grupper i sætningen er understreget). Tonegangen i trykgrupper varierer. I standarddansk går tonen i en trykgruppe lidt ned i stavelsen med tryk og der- efter lidt op og ned igen i stavelsen uden tryk. I bornholmsk, derimod, falder tonen meget dybt i stavelsen med tryk og stiger derefter meget højt i stavel- sen uden tryk. Den tonegang er særegen for bornholmsk, og den kan være årsagen til at dialekten af nogle opleves som 'syngende'.

Der er også andre karakteristika ved lydsiden af den bornholmske dialekt. Det gælder fx udtalen af konsonanterne *k*, *g*, *n*, og *l*, der udtales palatalt i visse forbindelser. Det betyder at de bliver udtalt ved at hæve tungen mod den forreste del af ganen så der opstår en j-lyd. På bornholmsk kan *k* og *g* både i starten, midten og slutningen af ord udtales som *tj* og *dj* (det sidste udtales omtrent som første lyd i den engelske udtale *Georg*). Nogle eksempler er: *tjær-ke* (kirke), *knæk-tja* (knække), *fitj* (fik), *djik* (gik), *læg-dja* (lægge), *rydj* (ryg). Tilsvarende kan *n* og *l* både inde i og i slutningen af ord udtales palatalt, fx *binja* (binde), *manj* (mand), *rulja* (rulle) og *silj* (sild). Dertil kan nævnes at:

- *langt a* som i fx *dage* udtales lidt å-agtigt som i svensk
- *langt u* som i fx *gule* udtales lidt y-agtigt som i svensk
- der findes kun én udtale af *langt ø* (som dén der findes i standarddansk *høne*, ikke den i *søle*)
- der findes et *stemt s*, fx i *huzed* (huset).
- mange udsagnsord og navneord ender på tryksvagt -a som i svensk, fx *skri-va* (skrive) og *konna* (kone).

Også mht. grammatik adskiller bornholmsk sig fra standarddansk. På standarddansk fordeler navneordene sig på to køn, nemlig fælleskøn og intetkøn. Bornholmsk derimod har tre køn, så der findes hankøn, hunkøn og intetkøn. Navneordenes køn kan ses dels på de personlige stedord fx *kattinj* – *hanj* (katten – han), *skudan* – *hon* (skuden – hun), *huzed* – *ded* (huset – det), dels ved de tilknyttede bestemmelser eller bekendthedsbøjninger. Den ubestemte artikel er henholdsvis *inj*, *en* og *ed* for han-, hun- og intetkøn, det vil sige det hedder *inj katt*, *en skuda* og *ed huz*. Bestemthedsendelsen er tilsvarende -(i)nj, -(e)n og -ed for han-, hun- og intetkøn, så det hedder *kattinj*, *konna* og *huzed*. Ligesom på standarddansk fremgår navneordenes køn af eventuelle tilknyttede tillægsord. Det hedder *inj bruner katt* (en brun kat), *en brun skuda* (en brun skude) og *ed brunt huz* (et brunt hus).

Bornholmsk har også såkaldt dobbelt bestemthed. På bornholmsk siger man fx *den konnan* (den konen), *denne kattinj* (denne katten), hvor bestemtheden fremgår af både artiklen *den* og af bøjningsendelsen *-en*.

Der findes en række bornholmske særord hvoraf mange hører til i det traditionelle liv på landet og i fiskeriet. Det betyder at flere af ordene enten er forsvundet helt eller bruges meget sjældne. Et eksempel er at det i det moderne samfund sjældent er nødvendigt at tale om den grønne plantetop på gulerødder og kartofler, og derfor går det bornholmske ord for netop den plantedel, *et faun*, ud af brug. Der er dog især tre særord der stadig bruges, nemlig *balla* (børn), *pi:bel* (pige, af pige-bæl) og *horra* (dreng). Ordene *pige* og

dreng findes også i traditionelt bornholmsk, men så betyder det tjenestepige og -dreng.

Det er karakteristisk for bornholmere at de generelt er sprogligt bevidste, og at de har en opfattelse af hvad der er henholdsvis bornholmsk og 'dansk' (det er den gængse betegnelse for det som i andre egne af landet ofte kaldes 'rigsdansk'). En del bornholmere behersker begge dele og opfatter sig selv som tosprogede. Den generelle sproglige bevidsthed og udbredte opfattelse af at der er tale om to sprog, betyder at der ofte kun er få bornholmske træk når ældre bornholmere taler standarddansk; tydeligst er bornholmsk intonation og fravær af stød. En anden ting der kendetegner det bornholmske sprog-samfund, er at der er store forskelle mellem de ældre og de yngre talere. Ligesom i mange andre traditionelle dialektsamfund har brugen af dialekt ændret sig markant gennem de sidste generationer. Man kan fx høre ældre mennesker på Bornholm sige ting som *borraijn va svølten blen* (drengen var sulten bleven) med både bornholmsk grammatik, udtale, prosodi og bornholmske særord, hvorimod mange unge lyder omtrent som københavnere. Det er bemærkelsesværdigt, og et særligt træk ved den bornholmske afdialektalisering, at også dialektens prosodiske træk (såsom intonation og fravær af stød) erstattes af københavnsk prosodi i den forandring der sker mellem generationerne. Det står i modsætning til fx udviklingen i Jylland hvor de prosodiske træk netop bevares længe. Det er således normalt især intonationen vi genkender hinanden på som henholdsvis jyder, københavnere, fynboer mv. Men på Bornholm lader udviklingen til at være foregået anderledes, så de prosodiske træk er ændret samtidigt med de grammatiske og udtalemæssige træk. Endnu ved vi imidlertid for lidt om hvordan afdialektaliseringen er foregået på Bornholm, det vil den fremtidige forskning være med til at kaste lys over.

Dialekt i senmoderniteten

I løbet af de sidste 100 år er Danmark gået fra at være et overvejende dialektalt sprogsamfund til at være et overvejende standardsprogligt sprogsamfund. Det danske standardsprog er baseret på sprogbrugen i København, og stort set alle de sproglige nyudviklinger der er registreret de sidste 40 år, har deres udgangspunkt i hovedstaden. Det betyder at københavnske sprogtræk spredt sig imens de lokale sprogtræk forsvinder. Industrialisering, urbanisering og øget mobilitet er nogle af de vigtigste årsager til den drastiske nedgang i brugen af dialekt i Danmark. Men udviklingen i retning af københavnskbase-ret sprogbrug handler i høj grad også om holdninger til det sprog man taler (se Kapitel 1). København har længe været centrum for den danske kultur- og magtelite, mens andre egne af landet er blevet tillagt lav prestige. Det ses fx i betegnelser som 'den rådne banan' og 'udkantsdanmark', hvor et negativt

syn på de områder i Danmark der ligger længst fra København, kommer til udtryk. Det negative syn på steder langt fra hovedstaden kan overføres direkte til det sproglige område. Adskillige sprogholdningsundersøgelser har vist hvordan sprogbrug med bare den mindste lokale farvning i prosodien overalt i Danmark nedvurderes i sammenligning med københavnsk sprogbrug.

Overordnet set er holdningsklimaet i Danmark altså ikke særlig befordrende for dialekterne. Der er imidlertid stadig nogle områder af landet hvor dialekten står forholdsvis stærkt når det handler om de nære relationer, såsom samværet i familien. Her bruges dialekt stadig i en vis udstrækning, fx på Bornholm og i Sønderjylland. Dialekten har altså også en identitetsskabende funktion; den skaber tilhørsforhold til familien og til det lokale sted.

Netop forholdet mellem en dialekt og det geografiske sted den traditionelt er tilknyttet, bliver igen vigtigt i det senmoderne samfund. Samtidig med at globalisering har givet øget mobilitet og generelt har øget tempoet for mange processer, skabes der også et behov for traditionelle dyder som stabilitet og stedbundethed. Dette kan signaleres gennem brug af lokal dialekt. Hvor dialekten før i tiden især havde identitetsværdi indadtil som gruppe-markør, får den nu også værdi udadtil, idet dialekten *kommodificeres* – den gøres til en vare som har en handelsværdi.

Ud over at dialekten stadig kan opleves som positiv markør af internt tilhørsforhold til en bestemt gruppe, får det nu også positiv værdi i visse kommercielle sammenhænge at denne gruppemarkerende funktion opleves af udenforstående. Det giver nemlig mulighed for at signalere stedstilhørsforhold, og det kan være vigtigt i markedsføringen af produkter som særligt lokale. Brugen af dialekt kan være med til at skabe en oplevelse af at noget er mere stabilt og stedbundet og dermed mere 'ægte' i en globaliseret verden der af mange opleves som hektisk. Brugen af dialekt kan med andre ord være med til at tilskrive en vare merværdi og skabe et behov på et ellers mættet marked. Produkter kan fx markedsføres som knyttet til et særligt sted ved at der er påklisteret etiketter med dialektord. Der findes fx etiketter påtrykt ord som *Kavt* (en øl fra Løkkens Bryghus), *Mojn* (kopper fra Sønderjylland), eller *Borriñholmsk Hønne Syp* (en bornholmsk honningsnaps). Dialekt kan være med til at markedsføre et produkt som autentisk, og det er netop det der er væsentligt i turistindustrien.

Turisme

Der findes forskellige former for turisme, også på Bornholm. Men fælles for alle former for turisme er at turisten har fokus på det særegne ved et sted. Uanset om der er tale om en badeferie, en vandretur eller en kulturelle rejse, så handler turisme altid om at opleve det der er unikt ved det sted man besøger.

Samtidig søger turister ofte *den autentiske oplevelse*, dvs. at de søger en følelse af at have oplevet noget ægte. For natur-turisten kan det fx være oplevelsen af den uspolerede natur, og for kultur-turisten kan det fx være oplevelsen af den traditionelle kultur knyttet til et sted.

Autenticitet er imidlertid et komplekst begreb. Især i turistindustrien bliver det tydeligt at det autentiske og det uautentiske er to sider af samme sag. Når souvenirbutikker i Nordfinland eksempelvis sælger 'traditionel samisk keramik', sælger de keramik som fremstilles specifikt til turisterne. Der er altså ikke tale om at de krukker, kopper og skåle som turisterne køber, nogensinde har indgået i en samisk husholdning. Tværtimod er de fremstillet med det formål at tjene penge på at turisterne køber dem. For turisten er det ikke brugsværdien, men symbolværdien der er den væsentlige, hvorimod det i den traditionelle samiske kultur var brugsværdien der var den væsentlige. Som turismeforskerne Crispin Thurlow og Adam Jaworski skriver, så handler turisme i høj grad om at transformere det hverdagslige til noget eksotisk og fantastisk. Det gælder fx souvenirs som den samiske keramik i Finland eller Masai-knive i Kenya. I den forstand bliver de såkaldt 'autentiske' kulturgenstande uautentiske i samme øjeblik de produceres og sælges som symbolgenstande.

Turister kan imidlertid sagtens opleve ting, personer og hændelser som autentiske, selv om de ved at de er produceret eller finder sted til deres ære og ikke ville have været der ellers. Det kan være tilfældet med keramik som i eksemplet ovenfor, eller det kan være tilfældet med eksempelvis rundvisninger hvor turister vises rundt på et sted af en 'indfød' eller en person der på andre måder kan ses som en autentisk repræsentant for stedet. I den slags rundvisninger kan sprog og dialekt spille en stor rolle for turisternes oplevelse af om en person hører til eller ej. Dialekt er noget af det som klarest kan signalere et tilhørsforhold til et bestemt sted, og derfor er dialekt oplagt at benytte til at markedsføre noget som autentisk for turister. Det er netop hvad der sker på en vingård på Bornholm.

Vingården Lille Gadegård

For at undersøge brugen af dialekt i turistindustrien besøgte vi i sommeren 2013 den bornholmske vingård Lille Gadegård. I det følgende beskriver vi hvordan den bornholmske dialekt spiller en rolle for vingården og for gæsternes oplevelse af den. Vi inddrager vingårdens hjemmeside, vinbondens rundvisninger, interview med gæster og vinbonden, samt resultaterne fra en spørgeskemaundersøgelse.

Hjemmesiden

På vingårdens hjemmeside kan man købe gårdens produkter direkte i en webshop, og her kan man også læse om vingårdens historie, om vinproduktionen og om aktiviteter såsom rundvisninger. I beskrivelsen af rundvisningerne står der bl.a.:

Rundvisningen tager 38 minutter og handler også om vin, kvinder og politik ... på bornholmsk.

Og lidt længere nede:

Vinbonden snakker bornholmsk og hurtigt.

Det interessante ved disse formuleringer er at de lægger så megen vægt på vinbondens sprogbrug. Dette går igen i rundvisningerne som vi viser eksempler på nedenfor.

Spørgeskemaerne

Men først skal vi se nærmere på hvordan gæsterne opfattede rundvisningerne. Efter rundvisningerne bad vi gæsterne om at besvare et spørgeskema. Her spurgte vi bl.a. til deres oplevelser med bornholmsk dialekt, deres ønsker omkring ferie på Bornholm, deres baggrund og holdninger. Vi fokuserer her på hvordan der blev svaret på to af spørgsmålene. Det ene spørgsmål lød: *Synes du generelt, det er vigtigt at opleve det lokale sprog eller den lokale dialekt, når du rejser?* Kun én af de tredive danske gæster svarede negativt. Alle de andre mente dialekten var en del af oplevelsen ved et sted. Her er eksempler på hvad tre gæster svarede på spørgsmålet:

1. Ja, det er en del af livet på stedet og dermed en oplevelse ekstra for mig
2. Ja, det giver en mere autentisk følelse af ferien
3. Ja, det bidrager til den totale ferieoplevelse. Vigtigt at beholde de mange danske dialekter så ikke alle taler ens

De tre besvarelser favner tilsammen indholdet i de øvrige besvarelser. Ud over at besvarelserne pegede på at den lokale dialekt bidrager til ferieoplevelsen, og at den er med til at give en mere 'autentisk følelse af ferien', var der en del gæster der kommenterede mere generelt at det er vigtigt at bevare de danske dialekter. Som årsager til at det er vigtigt, blev det nævnt at de er en del af den danske kultur, samt at alle ikke behøver at tale ens og/eller københavnsk. Når man spørger folk direkte om deres holdninger til dialekter – de såkaldte bevidste sprogholdninger – får man som regel den slags positive

tilkendegivelser, men som man kan se i Kapitel 1, er det samme ikke tilfældet når man undersøger danskernes underbevidste sprogholdninger.

Et andet spørgsmål i spørgeskemaet lød: *Hvordan synes du bornholmsk lyder?* Her er tre eksempler på besvarelser:

1. dejligt syngende
2. halv svensk, man skal spidse ører!
3. Fantastisk – lidt svært at forstå til tider, men det er spændende

Ligesom i spørgsmålet ovenfor lignede gæsternes besvarelser hinanden. Der blev peget på at bornholmsk er ”syngende”, at det lød svensk, og at det kunne være lidt svært at forstå. Den oplevelse nogle af gæsterne har af at bornholmsk er ‘dejligt syngende’, kan som nævnt sandsynligvis forklares ved at tonegangen i trykgrupperne er anderledes end i standarddansk.

Interview

Efter omvisningerne lavede vi et gruppeinterview med nogle udvalgte gæster. Her giver de udtryk for de samme holdninger til bornholmsk og vinbondens sprogbrug som vi fandt i spørgeskemabesvarelserne. Nedenfor er gengivet et uddrag fra gruppeinterviewet. *Int* er forkortelsen for interviewer, *Gæst* er en af interviewpersonerne, (.) betyder at der er en lille pause, og [...] betyder at en kortere passage er udeladt.

- Int:* ville det være en anden oplevelse for jer hvis nu han havde snakket rigsdansk
- Gæst:* nå men altså at det der er flere ting i det synes jeg (.) for det første hans charmerende måde overhovedet at fremtræde på ik [...] du kan også komme til rundvisninger rundt omkring hvor de bare siger det er ligesom at sætte en grammofonplade på ik og det uanset næsten hvad (.) men øh (.) men det er da noget særligt synes jeg at vi har været på en øh vingård på Bornholm ik og øh bonden han (.) var ægte bornholmer det det synes jeg giver et ekstra spændende islæt [...] hvis nu der var en eller anden københavn der havde banket det her op og der så han gik rundt og fortalte på københavnsk ik så (.) så er det ikke den samme charmerende (.) del jeg synes det er charmerende når sproget er en del af oplevelsen det kan jeg godt lide

Intervieweren spørger om brugen af rigsdansk ville have givet en anden oplevelse. Det er ganske vist ikke et direkte spørgsmål om bornholmsk eller dialekt, men sammenhængen taget i betragtning kan man nok tillade sig at gå

ud fra at gæsten har bornholmsk og dialekt i baghovedet mens han svarer – selv om det ikke siges direkte. Den eneste dialekt der nævnes direkte, er københavnsk. Gæsten siger at det først og fremmest er vinbondens charmerende måde at fremtræde på der er vigtig, og det at han ikke taler som en gramfonplade. Han er et autentisk menneske. Det siger umiddelbart ingenting om dialekt – men så alligevel. Det særlige, siger gæsten derefter, er at det er en vingård på Bornholm, og at vinbonden er ægte bornholmer. Og hvad er en ægte bornholmer så? Det er ikke en der taler københavnsk – men bornholmsk – må man formode ud fra sammenhængen. Ellers ville charmen gå af det, siger gæsten.

Ud over sin charmerende måde at være på, fremstår vinbonden ved sin brug af dialekt som ægte, og som en person der hører til på stedet. Koblingen mellem sprog (bornholmsk), sted (Bornholm) og krop (bornholmer) er en kobling som man genfinder i mange sammenhænge, og i dette tilfælde skaber den altså en følelse af ægthed hos gæsterne. Den samme fornemmelse ville ifølge gæsten i uddraget ovenfor ikke kunne opnås hvis vinbonden havde været ’en eller anden københavner der havde banket det her op og der så han gik rundt og fortalte på københavnsk’.

Rundvisningerne

Selv om gæsterne oplevede deres rundvisning som autentisk og fik fornemmelsen af at der ikke bare sættes en gramfonplade på, så viser vores data at vinbondens rundvisninger faktisk er meget ens. Vi optog fire rundvisninger, to med danske gæster, samt to med henholdsvis en norsk og en svensk gruppe. Nedenfor ses starten på de to danske rundvisninger stillet op ved siden af hinanden. De passager der ligner hinanden mest, er fremhævet med **fed** skrift. V er vinbonden, og XXX angiver at det er en af gæsterne der taler (det er dog ikke anført hvilken gæst). [ ] angiver overlappende tale.

Rundvisning, dansk gruppe 1 Lille Gadegaard, Pedersker 5. august 2013		Rundvisning, dansk gruppe 2 Lille Gadegaard, Pedersker 6. august 2014	
V:	ja (.) velkommen til jer	V:	velkommen til jer
XXX:	tak	flere:	tak
Jesper:	det er mig der er vinbonde (.) jeg hedder Jesper og jeg snakker hurtigt jeg snakker bornholmsk	V:	det er mig der er vinbonde (.) jeg hedder Jesper (.) jeg snakker hurtigt og jeg snakker bornholmsk
XXX:	okay	XXX:	ja ja når bare du oversætter [så]
V:	forstår alle bornholmsk	V:	[og] forstår du bornholmsk
XXX:	naahj	XXX:	ja lidt [kan jeg]
XXX:	helt sikkert ((småsnakken))		

V:	er der nogen der kommer fra Bornholm	V:	[lite gran]
XXX:	nej ((småsnakken))	XXX:	jeg oversætter ikke en skid du
V:	én fra Bornholm (.) er der nogen der kommer fra Danmark ((latter)) der er en hel del fra Danmark Sverige og Norge	V:	nej nej kommer du fra Bornholm
XXX:	nej	XXX:	ja det er da tredje gang jeg er her
V:	nej okay (.) det vi skal (.) vi skal ud og kigge på vin	V:	okay [men du]
XXX:	mm	XXX:	[fjerde] gang hvis jeg skal sådan for halvtreds år siden var jeg her også
V:	så først så går vi ud i vingården så tager vi historierne derude fra (.) så går vi ind i vineriet og ser hvordan vi laver vin sprit og brændevin	V:	men du bor i Danmark
XXX:	[ja]	XXX:	ja
V:	[når] vi er færdige med det så skal vi indenfor her og så er der en del der skal smage på noget vin også (.) en praktisk oplysning det er at indenfor her der er toiletter det er altid godt at vide hvor de er [henne] toiletterne	V:	og det gør I andre også
XXX:	[okay]	flere:	ja
V:	og turen rundt (.) tager otteogtredive minutter ((latter)) og det handler om vin kvinder og politik og det går altid mest ud over mændene ((latter og småsnakken))	V:	ja okay ((latter))
XXX:	godt så nå men det lyder perfekt	XXX:	Bornholm er vel også Danmark
V:	ja det lyder sådan meget vanlig så hvis I er klar så går vi derud i vinmarkerne [tre]dive meter ud	V:	Joh men vi rejser gennem Sverige for at komme til Danmark (.) sådan er det blevet i dag nye moderne tider det var du ikke klar over
XXX:	[ja]	XXX:	[men sådan er det]
V:	I følger bare efter mig	XXX:	[ja ja ja ja] ok jeg har helt styr på det
XXX:	ja	V:	men det er jo lige meget for det vi skal vi skal ud og kigge på vin
		XXX:	ja
		V:	ud i vingården (.) og vi går ind i vineriet og ser hvordan vi laver vin og så det vigtigste vi skal indenfor her og smage på vin og have noget at spise (.) er det ikke rigtig
		flere:	jo
		V:	turen rundt (.) tager (.) otteogtredive minutter og handler om vin kvinder og politik og det går mest ud over mændene ((småsnakken)) (.) ja er I klar til det
		flere:	ja
		V:	I følger efter mig der er tredive meter ud

Som man kan se de steder der er markeret med fed skrift, går mange af de samme vendinger igen. Og selv om der ikke er tale om en grammofonplade, er ordvalget nogle gange fuldstændig ens, andre gange er der en smule variation.

I rundvisningerne med norske og svenske gæster er der ligeledes tale om mange ligheder. Nogle af formuleringerne i rundvisningerne går igen på vingårdens hjemmeside, hvor det også fremgår at rundvisningerne handler om vin, kvinder og politik, samt at vinbonden taler bornholmsk og hurtigt. Når vinbonden gør opmærksom på at han taler hurtigt og bornholmsk, skaber det en forskel mellem ham og gæsterne der kan være vigtig for deres turistoplevelse.

Eksempel fra en rundvisning

Vi ser nu nærmere på hvordan vinbonden rent faktisk bruger bornholmsk i sine rundvisninger, og hvordan gæsterne reagerer på det. Undervejs på rundvisningen fortæller vinbonden en række mere eller mindre faste anekdoter, som han fortæller på passende steder. Nedenfor er gengivet to uddrag fra en af de anekdoter der kan være med til at vise hvordan brugen af bornholmsk dialekt spiller en vigtig rolle for samspillet mellem vinbonden og turisterne. Uddragene er taget fra en historie om hvordan det er gået til at der på vingården findes et træ som Dronning Margrethe har plantet. Det morsomme i historien er at dronningen på det tidspunkt hvor træet blev plantet, kunne rejse til Bornholm via Sverige og handle toldfrie cigaretter. Det sjove ligger altså dels i det lille drilleri af det rygende kongehus, og dels i den påstand at Dronning Margrethe handler toldfri cigaretter ligesom helt almindelige danskere. Begge dele – at ryge og at undvige skattereglerne – er politisk ukorrekt, og derfor er det morsomt at dronningen beskrives som en der er 'med på den'. Det interessante i vores sammenhæng er at fokusere på turisternes respons – eller mangel på samme – der veksler med hvor meget dialekt vinbonden bruger. Vi fokuserer i analysen på brugen af dialektord, dialektale bøjninger af ord, samt tonale bevægelser. I uddragene bruges følgende forkortelser og markeringer:

- V: vinbonde G: gæster
- STORE BOGSTAVER: stavelse med tryk.
- Understregninger: bornholmske trykgrupper (jf. ovenfor). Kun nogle eksempler er noteret.
- Sætningsintonation er beskrevet i kommentarer.
- ((kommentarer))

Her kommer det første uddrag:

Uddrag A

- 1 V og vi KLAPpede og hun ((Dronning Margrethe)) rejste HJEM over Sverige på halv karton cigaRETter ((meget dybt tonalt fald helt til sidst i sætningen: bornholmsk for afslutning af lang sætning, findes ikke i standarddansk))
((pause))
- 2 V toldfri den gao ((stejlt tonalt fald over hele sætningen: standarddansk for afsluttende kort sætning))
- 3 G ha ha ha ha ha ha ha ha ((nærmest brølende))

I uddrag A får Vinbonden overvældende respons på sin vittighed. Det skyldes formentlig at der udover intonationen ikke bruges nogen specifikke bornholmske træk, fx er der ingen dialektord der potentielt kunne være vanskelige at forstå. Tværtimod markeres det i replik 2 med standard sætningsintonation at historien er slut. Her falder pointen. Det forstår gæsterne tydeligt nok, for historien afføder en brølende latter som respons. Uddrag A er et eksempel på inkluderende brug af dialekt, og det demonstreres også af gæsternes iver efter at spille med. Det modsatte er tilfældet i uddrag B, der følger umiddelbart efter uddrag A.

Uddrag B

- 4 V kunne du HAuse DET ((stejlt stigende tone på de to sidste stavelser, findes ikke i standarddansk.))
- 5 G ah ha ((relativt lav volumen))
- 6 V ja det var REJse en gang FREM og tilBAGEse ((tonalt fald helt i slutningen af sætningen, bornholmsk for afslutning af lang sætning, findes ikke i standarddansk.))
- 7 G eh he ja ja ja ((medium volumen))
- 8 V så ved du det var toldfrise! ((tonalt fald helt i slutningen af sætningen, bornholmsk for afslutning af lang sætning, findes ikke i standarddansk.))
- 9 G2 aha he he he he ((lav volumen))

I de to uddrag er tonen i trykgrupperne bornholmsk hele vejen igennem, og hvad det angår, taler vinbonden tydeligt bornholmsk, præcis som han har lovet både på hjemmesiden og i starten af rundvisningen. Det er med til at gøre talen let genkendelig som bornholmsk, men gør den næppe mindre for-

ståelig. Sætningsintonationen, derimod, veksler mellem standard og bornholmsk i de to uddrag. Og som man kan se på gæsternes respons i uddrag A og B, påvirker det samspillet. I uddrag B bliver det øjensynligt uklart for gæsterne hvornår pointen falder. De forstår ikke at vinbonden afleverer en afsluttende punchline i replik 8; den anvendte sætningsintonation findes ikke i standarddansk. Med hensyn til tur-tagning forstår gæsterne ikke hvor vinbonden er nået til.

Når man sammenligner de to uddrag, så er der i uddrag B en del dialektale træk, og at dømme ud fra gæsternes respons virker dette ekskluderende på dem. Der er eksempelvis dialektal sætningsintonation i replik 4, hvor også hovedverbet *hause* er dialektalt for standarddansk 'huske'. Endvidere er der nogle arkaiske dialektformer i replik 6 og 8 med endelsen -se i *tilbagesese* og *toldfrise*. Kombinationen af -se-endelsen og den dialektale sætningsintonation gør det tilsyneladende svært at afkode for tilhørerne at der udføres den samme folkelige iscenesættelse i uddrag B som i uddrag A. Responsen bliver minimal, og uddrag A, hvor vinbonden taler om det samme og med den samme pointe, viser at gæsterne er parate til at levere noget helt andet – nemlig brøllende latter – når de har muligheden. Uddrag B er interessant, fordi dialekten her virker ekskluderende. Netop dette har imidlertid en salgsværdi fordi dialekten gør oplevelsen eksotisk og anderledes. Vinbonden leverer her præcis den vare han har lovet. Han har både på hjemmesiden og ved selve rundvisningerne erklæret at han ”taler hurtigt og han taler bornholmsk”. Dermed har han også lovet at sproget er svært at følge. Og det kan vi se af gæsternes (manglende) reaktioner at det er i uddrag B. Vinbonden sælger altså også autenticitet i form af uforståelighed.

Interview med vinbonden

Efter at vi havde optaget rundvisningerne, lavede vi et interview med vinbonden. I interviewet taler han blandt andet om sin brug af dialekt i rundvisningerne, og her var det tydeligt at han både er bevidst om hvordan han taler, og om formålet med rundvisningerne. Han siger: ”og det er jo i min interesse at få folk op på hånden og bære dem rundt i 38 minutter og at de får en oplevelse ud af det og hen forbi kasseapparatet til sidst inden de tager af sted”. Vinbonden er altså klar over at brugen af bornholmsk kan være en fordel i rundvisningerne, men han ved også at der er grænser for hvor meget dialekt han kan tale når gæsterne stadig skal ”op på hånden”.

Opsamling

Studiet af Lille Gadegård er særligt interessant mht. brugen af dialekt i turistindustrien og mht. sammenhænge mellem brugen af dialekt og turisternes oplevelse af autenticitet. Det viser sig nemlig at dialekt kan være med til at skabe lokal autenticitet omkring produktionen af en vare – vin – som ikke er traditionelt bornholmsk. Brugen af bornholmsk dialekt på fx et silderøgeri ville ikke have været lige så overraskende. Det overraskende er at den bornholmske dialekt kan benyttes strategisk til at skabe en følelse af autenticitet hos turisterne, selv omkring et produkt som ikke umiddelbart kan ses som traditionelt bornholmsk. Det viser at brugen af dialekt er en meget stærk lokal markør som har stort potentiale i turismesammenhænge. Vi ved endnu ikke ret meget om hvordan dialekt benyttes strategisk i turistindustrien andre steder i landet, men det er muligt at den fornyede kommercielle interesse for det stedsbundne og lokale vil medføre at dialektudtyndingsprocesser i turistområder forløber anderledes end i områder hvor der ikke er kommercielle interesser i dialekten. I hvilken form dialekten i så fald vil overleve er usikkert. Studier fra andre steder i verden viser at det ofte blot er få elementer af dialekten som består – ord, vendinger, særlige udtaler – og som er nok til at signalere det lokale tilhørsforhold. Fremtidige studier må vise om dette også bliver tilfældet for danske dialekter.

Hvis man vil læse mere ...

Geist, Hanne Louise og Mogens Baumann Larsen. 1974. Lokalsprog og regionsprog på Bornholm. *Dialektstudier* 3. 137–168.

Kofoed, H. A. 1971. Folkemål. *Danmark. Gyldendals Egnsbeskrivelse*. København: Gyldendal. 99–109.

Nielsen, Bent Jul og Karen Margrethe Pedersen. 1991. *Danske Talesprog*. København: Gyldendal.

Ældre beskrivelser er:

Espersen, Johan C. S. 1908. *Bornholmsk Ordbog*. København: Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab.

Wimmer, Ludvig F. A. 1908. Bøjningslære. Johan C.S. Espersen. *Bornholmsk Ordbog*. København: Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab. 1–67.

Malene Monka, forskningsassistent ved Sprogforandringscentret 2005–2007, derefter ph.d. og nu postdoc ved Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet.

E-mail: monka@hum.ku.dk

Marie Mægaard, lektor på Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet.

Tilknyttet Sprogforandringscentret som forskningsassistent i 2007, postdoc 2007–2010, leder af fonetikgruppen 2007–2014, medlem af ledelsen på Sprogforandringscentret 2010–2015, leder af Sprogforandringscentret fra 2015.

E-mail: mamae@hum.ku.dk

Jann Scheuer, lektor, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet.

Tilknyttet både LaPUR og Dialekt i periferien.

Medvirkede i Sprogforandringscentrets dataindsamling på Bornholm.

E-mail: scheuer@hum.ku.dk